

Extreemrechts is uit op macht en vernedering, niet op sociaal-economische rechtvaardigheid

Bas Heijne

Wordt radicaal-rechts genormaliseerd? Hoe kon het gebeuren dat rechtsextremistische opvattingen en uitingen die zich niet lang geleden nog in de donkerste uithoeken van de samenleving ophielden („remigratie nu!”), tegenwoordig dagelijkse kost lijken te zijn geworden?

Bas Heijne is essayist en redacteur van *NRC*.

Na de gewelddadige Malieveldrellen in september vorig jaar [constateerde](#) terreurbestrijder NCTV al dat extreemrechtse denkbbeelden in ons land mainstream worden. Het beestje werd eindelijk bij de naam genoemd. Sinds de Fortuyn-revolte werd alles en zijn moeder benoemd, maar niet dát. Want voor je het wist demoniseerde je de ‘bezorgde burger’. Dat leverde bakken verontwaardiging op en kostte stemmen.

En dus vluchtten enkele VVD-bewindslieden na die onthutsende explosie van haat en geweld in Den Haag opnieuw in vage algemeenheden. Volgens Eelco Heinen was het „heftig en onnodig” om het „gelijk politiek te maken”. Misleitend, als je het de NCTV vraagt: „Door enkel te spreken over relschoppers, tuig of hooligans, zonder de achterliggende rechts-extremistische denkbbeelden te benoemen, wordt geen volledig beeld van de werkelijkheid geschetst.”

Toen het vorige maand in Den Haag [opnieuw uit de hand](#) liep, kon het niet langer weggepoetst worden. Op televisie werden de extreemrechtse groeperingen die zich hadden gemanifesteerd nu wél benoemd. Elke herkenbare neonazi en fascistoïde splintergroep, en iedere nazileus of symbool, werd [keurig geduid](#). Weer werd gewaarschuwd dat we dit niet normaal moesten gaan vinden, dat het allang niet meer om een paar honderd *misfits* gaat, dat een algemene normalisering van uitgesproken antidemocratisch en racistisch gedachtegoed [dreigt](#), tot in de Tweede Kamer aan toe.

Middelvinger

Daar hoeft je niet lang naar voorbeelden te zoeken. PVV-Kamerlid Martin Bosma had de relschoppers weliswaar ”misselijkmakend antisemitisch tuig” genoemd, maar in zijn ontzetting vergat hij te vermelden dat zijn politiek leider vlak voor de rellen een voorzetje had gegeven. In de Tweede Kamer had Geert Wilders gezegd dat Nederland niet meer Nederland is, want „overall azc’s, overall hoofddoeken, overall moskeeën, criminaliteit, zwartrijdende asielzoekers die masturberen in de trein [...] onze steden, dorpen en wijken bezet door Afrikanen, Arabieren die onze normen vertrappen, die onze vrouwen haten, onze winkels leegroven, op Joden en homo’s jagen en onze vrouwen aanranden en verkrachten”. Niemand, aldus Wilders, „is nog veilig in het land van Jetten”.

Zijn collega’s in de Kamer, las ik, reageerden nauwelijks. Gewoon laten, geen zuurstof geven, de man hangt politiek gezien in de touwen. Of was er nog iets anders? Was dit het ingedaalde besef dat morele verontwaardiging vanuit de gevestigde orde enkel olie op het vuur is, dat beschaafde argumenten tegen dit soort erupties juist een averechts effect hebben? Het is nu eenmaal die onverdraaglijke morele verhevenheid van de elite die als een rode lap op de ‘volkswoede’ werkt. Dus misschien beter je mond houden?

Of speelt er nóg iets anders, dat ernstiger is? Heeft men behalve het tonen van geschoktheid domweg geen antwoord op uitdijende extreemrechtse retoriek? Waarom voelen zoveel burgers zich ertoe aangetrokken?

Een polemieek kan je het niet noemen – daar zijn de bijdragen te sporadisch en te diffuus voor – maar de

beschouwende klasse blijft ermee worstelen, essay na essay, podcast na podcast: wat beweegt de extreemrechtse kiezer? Zo'n beetje iedereen is het er nu wel over eens dat het hier niet louter over 'bezorgde burgers' gaat die vinden dat er in ons land gewoon veel mis is; die stoplap waarmee lang iedere vorm van extremisme werd goedgepraat. Maar wat de bron van dat extremisme dan wel is?

Vooraf progressieven komen er niet uit. Zij staan in principe aan de kant van de onvrede, want zij zijn ervan doordrongen dat de gewone man of vrouw decennialang door het neoliberalisme is gemangeld. De overheid heeft zich grijnslachend teruggetrokken, de voorzieningen zijn afgekalfd, buslijnen opgeheven, de rijken zijn astronomisch rijker geworden. Een stem op een politicus die er rond voor uitkomt de gevestigde orde te willen slopen – niet alleen die van de politiek, maar ook van de media, de cultuur en de wetenschap – moet je volgens hen dan ook vooral zien als een middelvinger richting de machthebbers.

Het hedendaagse extreemrechtse gedachtegoed is precies dát: een met haat en rancune doordeesemd gedachtegoed, een verdorven ideologie voor mensen die zich overal en altijd slachtoffer wanen

Zoals *NRC*-redacteur Mark Lievisse Adriaanse het in deze krant [verwoordde](#): „Was het heel verwonderlijk dat kiezers, wier banen verdwenen door vrijhandel, wier lonen stagneerden en wier grip op de wereld om hen heen wegebde, concludeerden dat het systeem niet werkt, dat alleen het opblazen ervan nog een uitweg is, en dat ze hun heil zoeken bij politici die precies dat beloven?”

Dat refrein klinkt vaak, en in verschillende toonaarden: de minder kansrijke burger wordt sociaal-economisch zo hard in de hoek gedreven, dat de falende democratische rechtsstaat inmiddels als de zuivere vijand kan worden voorgesteld, die met alle mogelijke middelen kapot gemaakt moet worden. Vreselijk, volgens [de geestverwanten](#) van Lievisse Adriaanse, maar wel begrijpelijk.

Een demonstrant zwaait met de Prinsenvlag, een symbool dat inmiddels een fascistisch en nationaalsocialistisch stigma heeft.

Roger Cremers

Veel te vergoelijkend, achterlijk begripsvol, zeggen anderen. Het hedendaagse extreemrechtse gedachtegoed is precies dát: een met haat en rancune doordesemd gedachtegoed, een verdorven ideologie voor mensen die zich overal en altijd slachtoffer wanen. Als zodanig is het een magneet met een enorme aantrekkingskracht. Opperen dat een gebrekkig functionerende liberale democratie – die gelijke kansen belooft, maar niet geeft – mensen min of meer dwingt antidemocratische krachten te omarmen, ontnemt ze verantwoordelijkheid voor hun keuzes en gedrag. Dat wordt al gauw sentimenteel. Geef toe, het is verdomd moeilijk om een schreeuwende man met een van haat vertrokken gezicht in een T-shirt waarop met grote letters ‘remigratie’ staat, louter als *slachtoffer* te zien.

Ik chargeer even: de discrepantie tussen de pijn vanwege de opgeheven buslijn in de regio en virulente vreemdelingenhaat – ook tegen mensen die allang geen vreemden meer zouden moeten zijn – vereist wel erg veel inlevingsvermogen in het ‘gevoel van verlies’ van de verweesde burger.

Want dat ‘remigratie’ is gewoon een extreemrechts eufemisme voor deportatie – gedwongen uitzetting van mensen die deel uitmaken van de zogenaamde ‘omvolking’. Op de rechterflank wordt dat woord meestal hypocriet ingevuld, zoals door Lidewij de Vos, fractievoorzitter van FVD. Mensen die zich in ons land niet ‘thuis’ voelen moeten volgens haar de mogelijkheid geboden worden om te vertrekken. Maar de demonstranten die ”wij zijn het volk” scanderen op het Malieveld en achter een spandoek met ”blanke mannen vooraan” lopen, komen er rond voor uit: alles wat niet Nederlands is of tot ‘het volk’ behorend, moet oprotten – goedschiks of kwaadschiks. Afgaand op hun gedrag hebben ze het liever kwaadschiks.

Wie Nederlands is, en daar zit de crux, dat bepalen zij.

Koekjes afpakken

Dat afzichtelijke gedrag van mensen die sociaal-economisch zo duidelijk verliezers zijn, steekt als een graat in de keel van progressieve beschouwers. Waarom herkent de gefnuikte burger aan de onderkant zijn eigen vijand niet – het grote geld – en richt hij zijn onvrede, woede en haat tegen de migrant, de asielzoeker, de vreemdeling? Ter illustratie duikt online dan ook nog vaak [deze spotprent](#) (uit 2019) als

meme op: een man in pak, die een meer dan toevallige gelijkenis vertoont met de rechtse Rupert Murdoch – het grootkapitaal dus – zegt tegen een man met een bouwhelm op zijn hoofd – de gewone man dus: „Oppassen, kerel... die vreemdeling [hij wijst naar een man van kleur tegenover hem aan tafel] wil je koekje afpakken”.

De ironie ligt er duimendik bovenop: op het bord van de arbeider ligt slechts één koekje, op het bord van de man in pak een enorme berg. De ‘vreemdeling’ heeft niet eens een *bord*, laat staan een koekje.

De meme is onthullend bedoeld. De gewone man wordt een rad voor de ogen gedraaid, zodat hij zijn werkelijke uitbouter niet herkent en zich laat ophitsen tegen een onschuldige. Een onschuldige die bovendien veel meer met hem gemeen heeft dan de man in het pak.

Waarom ziet ‘de gewone man’ dat niet? Met die vraag worstelde in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw de Frankfurter Schule al: logischerwijs zou iemand aan de onderkant van de samenleving uit eigenbelang gewoon socialist worden, of communist. Waarom kozen zovelen dan juist voor het fascisme en nazisme?

Onze tijd is geen tijd van stevig georganiseerde massabewegingen, maar de aanhoudend populaire tekening van de mannen met hun koekjes laat zien dat met dezelfde vraag wordt geworsteld – waarom is links gedachtegoed niet populairder, waarom wordt links zo ongeveer als de antichrist gezien door veel mensen die zelf het meeste baat bij progressief beleid zouden hebben?

Als je enkel focust op economisch verlies, welvaart, of – anders gezegd – koekjes, zie je iets over het hoofd

Het probleem van die tekening van mannen met koekjes is dat de truc van de rijke man in pak louter in materialistische termen wordt voorgesteld. Het verlies is economisch, de rijke man pakt alles, terwijl de ‘buitenlander’ als bedreigend voor de welvaart van de witte ‘arbeider’ wordt neergezet. De implicatie is zodra die arbeider de leugen van de man in pak doorheeft, zal hij de buitenlander niet langer haten.

Naïef, denk ik. Zeker kun je zeggen dat alle uitingen van opstand en volkswroede worden voorgesteld als voortkomend uit verlies. Verlies van voorzieningen, arbeidsplaatsen, beschikbare huizen, verlies van (nationale) identiteit, een manier van leven, verlies van een toekomst. Zowel materiële als immateriële oorzaken van onvrede en boosheid kun je allemaal onder die ene noemer onderbrengen: er wordt je iets afgenomen, iets verdwijnt of wordt door anderen overgenomen. Dat is het refrein.

Een demonstrant gekleed in kruisvaarderskleding betuigt zijn bewondering voor de vermoorde radicaal-rechtse influencer Charlie Kirk.

Roger Cremers

Maar als je enkel focust op economisch verlies, welvaart, of – anders gezegd – koekjes, zie je iets over het hoofd. Dan zul je de groeiende vreemdelingenhaat niet kunnen begrijpen – laat staan het hoofd bieden. Het gaat ook, wat mij betreft *vooral*, over verlies van aandacht, status, aanzien.

De aandacht na de rellen in Den Haag afgelopen maand ging vooral naar de schokkende leuzen en de symbolen. Maar als je dat even opzijzette, zag je toch vooral mensen met een lage sociale status die zich groot wilden maken – met de taal van de almacht. De lakens uitdelen, willen heersen door intimidatie en geweld, je status verhogen door absolute zeggenschap over anderen op te eisen – vandaar de vreemdelingenhaat, vandaar de eis van remigratie op al die shirts. Het ging niet zozeer over verlies, maar vooral over willen domineren.

Macht voor de machtelozen. Zo onverklaarbaar is die obsessieve haat tegen minderheden dan niet meer. Wanneer het gaat over toenemend racisme, homofobie, en vreemdelingenhaat – vooral online – wordt in discussies meestal voorgesteld alsof de betreffende groepen door haters minderwaardig worden gevonden. Gepleit wordt dan telkens voor acceptatie en begrip, voor inlevingsvermogen en solidariteit. Maar de onderliggende emotie bij radicaal- en extreemrechts is vaker juist dat die Ander zichzelf boven jou verheven zou voelen, speciale aandacht zou opeisen, een voorkeursbehandeling krijgt, voorrang krijgt. Ten koste van jou. Begrip opbrengen voor de ander betekent dan *nóg* meer aandacht weggeven, in plaats van krijgen.

Als je je persoonlijk tekortgedaan voelt, is degene die je een nieuw gevoel van macht in het vooruitzicht stelt aantrekkelijker dan degene die met een pleidooi voor empathie komt aanzetten. Om die reden hebben al die oproepen tot verbinding weinig zin. Ik kan het woord eerlijk gezegd niet meer horen. Extreemrechts is uit op macht en vernedering. Wie maar niet wil begrijpen hoe aantrekkelijk die belofte is, zal er geen effectief antwoord op vinden.

Maak NRC jouw voorkeursbron op Google

Bij Google kan je nu zelf aangeven welke nieuwsbronnen jij vaker wil zien in je zoekresultaten. [Meer](#)